

«Den døde mora»

MELANKOLI Fotograf Julia Margareth Cameron nytta tidt religiøse symbol i bileta sine. Her modellerer Mary Hillier jomfru Maria med Jesusbarnet (1864). Foto: The Met

Den franske psykoanalytikaren André Green meinte at den depressive patologien må forståast gjennom omgrepet «den døde mora».

TEKST

Atle Møen

PUBLISERT 1. juni 2021

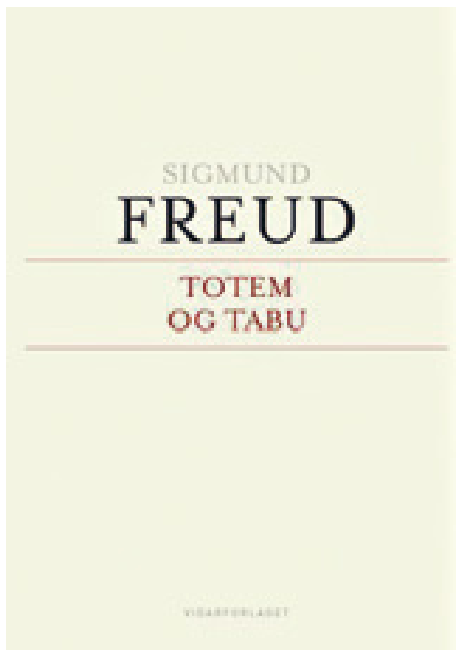
Eit deprimert menneske er tom for krefter, kroppen er treg, kjenslene er fulle med det triste og mørke, og tankane spinn ikring utan fokus og meining. Livet er grått og utan verdi, og kjærleiken til andre menneske har også slokna. Livsenergien er på eit minimum. Den franske psykoanalysen har ei forklaring på at denne tilstanden av djup depresjon oppstår i spedbarnsalderen.

«Den døde faren»

André Green (1927–2012) var ein fransk psykoanalytikar som ville forstå den djupe depresjonen som ikkje kan forståast gjennom «vanleg» tap av ein person eller som forårsaka av vanskelege livsvilkår. Denne depressive tilstanden må, ifølgje Green, forståast gjennom omgrepet «den døde mora», altså at babyen misser mora si emosjonelle støtte akkurat under forminga av dei mest djupe kjenslene. Det gjer noko med korleis spedbarnet vert omslutta av verda, og tap av den harmonerte og varme omsorga skaper eit hol i psyken som vanskeleg kan fyllast igjen (Green, 1986).

Green vil forstå den patologiske depresjonen i høve til svikten i den symbiotiske einskapen mellom mor og spedbarnet.

Ifølgje André Green har Freud og psykoanalysen nøye studert «den døde faren» i Totem og tabu (1912–13). Dette verket rekna Freud for å vera eit av sine viktigaste verk. Sett frå éin synsvinkel er dette eit svært spekulativt og fantasifullt verk, som skildrar ein overgang frå den patriarkalske urhorden til det «siviliserte brorfellesskapet». Desse sønene som både elska og hata urfaren, drap han også, for å få tilgang til kvinnene. Den grunnleggjande solidariteten i eit samfunn vert på den måten skapt gjennom ei valdshandling.

BOK *Totem og tabu*

FORFATTER Sigmund Freud

ÅR 2013 [1912-13] **FORLAG**

Vidarforlaget **SIDER** 268

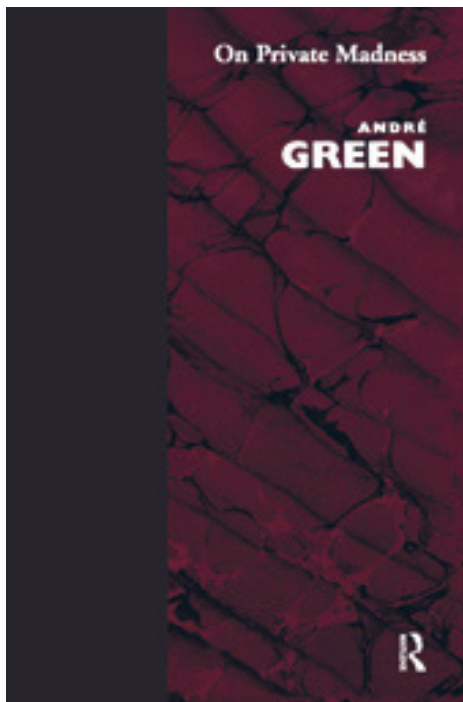
Denne solidariteten kunne ifølgje Freud berre verta halden ved like dersom mennene i brorfellesskapet avstod frå å konkurrera om kvinnene som vart løyste frå faren, og slik oppstod incesttabuet. Og desse tabua knytt til farsdrapet og incest, samsvarar også med det opphavlege ødipuskomplekset, som inneheld historia om kong Ødipus, som for å forhindra lagnaden slik den vart spådd, utan å vita det, drap far sin og ekta si mor. Denne teorien om farsdrapet som startpunktet i sivilisasjonsutviklinga er lite adekvat på eit konkret historisk-sosiologisk nivå. Men eg vil likevel hevda at denne teorien om den skapande valdshandlinga er realistisk på den måten at eitkvart fellesskap og eitkvart menneske er prega av ambivalente kjensler og indre spenningar.

I og med den ambivalente kjensla overfor faren fekk sønene utløysing for aggressive lyster, men den andre polen i kjensledialektikken byrja snøgt å gjera seg gjeldande, slik at den første tilfredsstillinga ved å drepa faren vart avløyst av anger, skuld og sorg. Og ettersom avstanden i tid auka og minnet om misgjerninga bleikna, overtok gradvis kjensla av kjærleik til faren, og den drepne og hata faren vart gradvis oppheva til eit moralsk ideal. Lydnaden overfor faren vart sterkare etter at han var død, enn den var då

han levde. Lydnaden overfor dette farsidealet var ifølgje Freud ein forseinka lydnad (deferred obedience) (Freud, 1985 [1912–13], s. 210).

Utan hjartevarme

Ifølgje Green har det vore mindre merksemd om «den døde mora» og det massive fråværet av emosjonell tilknytning som denne negativiteten skaper. Reint klinisk har mora i denne tilstanden av «død mor» sjølv opplevd lammande depresjon – som kan skuldast sorg over tapet av ein nær person – i den tida då ho må vera harmonisk og vera varmt til stades og føregripa og svara på alle behov og frustrasjonar frå spedbarnet. Spedbarnet har kanskje lege ømt og kjenslevart til mors bryst, men så er alt forandra, barnet sansar brått ei kald og stiv mor. Barnet sluttar å investera lystkjensler i morskroppen og tek innover seg den døde, stive og kalde morskroppen som er til stades utan hjartevarme, noko som skaper eit psykisk hol og tap av meining hjå det vesle barnet. Den vitale gleda hjå babyen har brått forsvunne, den emosjonelt nærverande mora vert borte om lag som forsvinninga av ein gamal sivilisasjon.

BOK *On Private Madness*

FORFATTER André Green **ÅR**

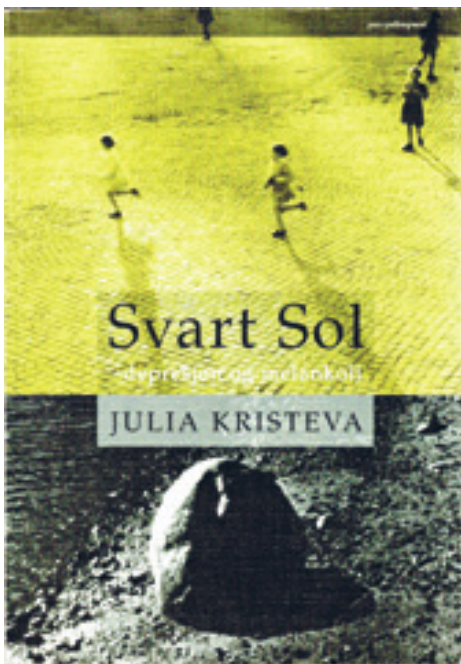
1996 **FORLAG** Routledge

SIDER 384

Denne transformasjonen av det psykiske livet til barnet idet mora brått vert borte, fører til ein katastrofe for barnet, fordi det skjer utan forvarsel, og mora vert blåst ut som eit ljøs frå spedbarnet si verd. Mora er der, men er likevel vekke frå barnet, fordi mora ikkje lenger sansar barnet som ei utviding av sin eigen kropp. Denne erfaringa av ei mor som er emosjonell død, skriv seg inn i den mjuke barnekroppen og skaper, ifølgje Green, djupe og varige nedslag i barnesinnet. Dette er ikkje rart, når ein veit kor plastisk og formbart spedbarnet er den første levetida.

Mørke i solskin

Ein annan nålevande fransk psykoanalytikar, Julia Kristeva (1941–), meinte mellom anna i boka *Revolution in Poetic Language* (1984) at spora etter den førødpale mora vert prega inn i spedbarnet innanfor det ho kallar den semiotiske ordenen (Møen, 2020, s.107). Det vil seia at erfaringa av den symbiotiske einskapen mellom mor og barn set seg i psyken som stemningar, kroppslege framtoningar, tonale rytmar og klangen i det tala, og i det tause og usagte. Desse semiotiske kreftene kan også vera potensielt undergravande overfor den patriarkalske og symbolske orden, fordi desse kreftene representerer danninga av dei første og basale kjenslene til barnet, noko som stammar frå erfaringa av den symbiotiske relasjonen til mora.

BOK *Svart sol* **FORFATTER**

Julia Kristeva **ÅR** 1994

FORLAG Pax **SIDER** 231

Den franske psykoanalytikaren og lingvisten Jacques Lacan (1901–81), som Kristeva både var inspirert av og kritiserte, meinte at den heilskaplege symbiosen mellom mor og barn vert løyst opp gjennom namnet til faren, nom-du-père. Faren seier «nei» ved å innføra lova mot incest, altså forbod mot å begjæra mora. Barnet vert slik løyst frå den imaginære identiteten med morskroppen og ført inn i den symbolske orden, eller den språklege verda gjennom ein identifikasjon med faren (Møen, 2020, s.103). Kristeva sitt bidrag er å sette søkelyset på korleis kjenslene til det vesle barnet vert danna frå spedbarnsalderen til dei første leveåra. Dette skjer gjennom eit samspel mellom på den eine sida, affektar og stemningar som stammar frå ein emosjonell einskap med mora i den semiotiske ordenen, og på den andre sida gjennom identifikasjonar med faren i den symbolske ordenen, noko som samsvarar med at barnet så smått begynner å forstå og nytta språket. Ifølgje Kristeva er subjektet ein prosess, eller er kontinuerleg på prøve, i samspelet mellom det affektive, kroppslege og biologiske på den eine sida og framveksten av tale og vokale symbol på den andre sida (McAfee, 2004, s.38). Vi vert

den vi er gjennom å delta i meningsdannande prosessar. Det eksisterer ikkje eit sjølvmedvit før vi kan bruka språket, medvitet oppstår gjennom at barnet vert leia inn i språket.

Kristeva samanliknar det at barnet tar innover seg og ligg ved mor sitt bryst med at barnet lærer seg å tala, eller å ta innover seg språket. Barnet er først i den semiotiske fasen i ein symbiose med mora, der mor og barn lever i ein affektiv union med felles klang og rytme, og mora nynnar, syng og voggar barnet inn i ein varm famn og lèt barnet få næring og lyst inntil mors bryst, og denne samklangen dannar også eit mønster for eit enkelt vokalt språk. Faren bryt opp denne symbiosen og introduserer barnet for eit meir avansert språk og for symbol som barnet kan bruka til å handtera det veldige tapet som barnet opplever av å verta løyst frå symbiosen med mora. Det er difor to steg på vegen mot eit utvikla symbolsk språk – det første steget er den affektive stemninga med mora som gir språket eit emosjonelt moment, det andre er at barnet blir differensiert frå mora, gjennom å bli eit subjekt som kan bruka det symbolske språket. Eit symbolsk språk utan tilførsel av affektive stemningar og kroppslege disposisjonar vert dødt og stivt, om lag slik ein utan innleving les stivt opp frå eit skodespel.

«...utan denne depressive affekten går subjektet i oppløysing»

Kristeva meiner altså at det skjer ein gradvis overgang frå at barnet løyser seg frå den symbiotiske einskapen med mora – gjennom ein negasjon av mora – til at barnet begynner å identifisera seg med faren og inkorporerer ord og symbol, og slik vert barnet introdusert til den symbolske ordenen ved å identifisera seg med faren. Barnet kan gjennom denne identifiseringa unngå den narsissistiske depresjonen, slik at det kan erverva seg symbol til å arbeida med tapskjensla.

Narsissistisk depresjon

I boka Svart sol (1989, 1994) hevdar Kristeva at den deprimerte personen lir av ei paralysering av den symbolske makta til språket. Ho skil mellom ein objektdepresjon, eller ein melankolsk tilstand, der personen lir over eit tapt objekt (ein person), og narsissistisk depresjon, som er ei melankolsk sorg over tap av Tingen, som er den emosjonelle og kroppslege einskapen med mora. Barnet misser seg sjølv i denne emosjonelle einskapen, fordi symbiosen vert løyst opp i ein fase der denne einskapen med mora er avgjerande og eit nødvendig vilkår for i det heile å skapa eit subjekt. Dette vil seia at barnet har mista den emosjonelle einskapen med mora, ved at mora har vore «død» i denne fasen av spedbarnsaldern når grunnmønsteret i kjensler, stemningar, klang og rytme vert danna. Denne narsissistiske depresjonen bit seg også fast i den biologiske naturen, just fordi den menneskelege naturen ikkje er fiks ferdig ved fødselen, men at barnet sin biologisk natur og disposisjonar vert forma og utvikla vidare

gjennom samhandlinga med mora. Difor er denne depresjonen forankra i den plastiske og formbare biologisk naturen. Den er på sett og vis medfødt, men ikkje fullt og heilt, fordi fødselen av den menneskelege naturen skjer langsamt og gradvis gjennom heile barndommen.

Objektdepresjonen er kjenneteikna av at den deprimerte har ambivalente kjensler av hat og kjærleik til ein person, eller kjærleiksobjekt. Den deprimerte kan installere den som vert elska/hata, i sin eigen karakter, og slik sett kan ein forstå at den deprimerte personen sine stadige klagar mot seg sjølv eigentleg er aggresjonen mot den andre som er installert i subjektet. Det uforklarlege i sjølv mordet vert då også forståeleg ved at sjølv mordet er eit mord på den personen som er installert i subjektet.

Når det gjeld den narsissistiske depresjonen, kan ikkje den forståast som eit skjult åtak på ein annan person som er installert i subjektet, men ei veldig kjensle over å vera trist, tom og ufullstendig, dette namnlause og symboltomme tapet som oppstod før subjektet hadde lært det symbolske språket. Ifølgje Kristeva har denne depressive stemninga også vorte eit forsvarsverk mot indre oppløysing av subjektet, eller vern mot dødskreftene. Ein narsissistisk depresjon er grunnelementet i eit subjekt, og det er den indre strukturen til subjektet. Det er armeringar og berande konstruksjonar av subjektet, noko som vil seia at utan denne narsissistiske depresjonen rasar bygget ned, eller subjektet går i oppløysing.

Nokon har ein einskap som subjekt ikring å være klok, snill, fæl, arbeidsam, doven, sannferdig, og andre liknande eigenskapar. Personen som lir av narsissistisk depresjon, derimot, har ein subjektiv einskap som deprimert, og utan denne depressive tilstanden står subjektet i fara for å rasa saman i ein haug med ulike fragment. Subjektet fekk aldri danna seg, og difor er behandlinga av denne opphavelige og narsissistiske depresjonen så vanskeleg. Eit menneske som lir av denne narsissistiske melankolien, er difor prega av ei total stemning, med ein stiv kroppsframtoning, eit monotont toneleia, og ein livlaus talemåte. Subjektet har ein indre heilskap som deprimert, og utan denne depressive affekten går subjektet i oppløysing.

Det er difor to utvegar ut av denne totale stemninga, eller humøret. Den eine utvegen er å la den semiotiske stemninga verta omsett til det symbolske språket, eit forsøk på å symbolisere den namnlause og tause tingen, eller å gje ord til den murrande melankolien. Sorgstemninga må verta overført til meiningsfulle teikn gjennom identifikasjonen med faren, slik at den depressive sitt døde språk kan verta gjort meir levande. Den deprimerte kan på dette viset bli heila gjennom å få eit språk som kan fylla ut den tomme indre kjensla, og auka rørsleenergien, slik at kroppen vert mjukare, at stemninga lettar, og klangen i det talte blir finare.

Den andre utvegen er den negative utgangen – sjølv mordet. All den tid den gjennomtrengjande kjensla og stemninga av det triste erstattar objektet, slik at subjektet oppnår ei form for integrasjon og ei kjensle av heilskap kring denne negative stemninga, er det også mogleg at opphevinga av depresjonen kan opna for fullt for

dødskreftene og desintegrasjonen av subjektet og eit løfte om å verta ingen ting, å fryda seg over det «oseaniske».

Denne innsikta om at depresjonen konstituerer subjektet og held det saman i ein slags einskap, har truleg også viktige kliniske implikasjonar. Å behandla den djupe depresjonen er eit risikabelt føretak, fordi når depresjonen vert delvis heila, kan det samstundes oppstå eit skjørt subjekt. Og som ein utilsikta konsekvens av behandlinga kan dødsønsket tilta i styrke. Dette er også grunnen til at antidepressive medisinar vert gitt ut med varslar om moglege biverknader, der framvekst av sjølv mordstankar er ein slik biverknad. Det finst mange som ikkje maktar å bli friske, fordi livsenergien er investert i den depressive tilstanden. Det er det tragiske i livet, dette at frigjering frå depresjonen, eit nytt lys i livet, stundom også dannar mørke skuggar, og eit uunngåeleg dødsønske.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 58, nummer 6, 2021, side 528-531

TEKST

Atle Møen, professor i sosiologi, Universitetet i Bergen

+ **Vis referanser**

Freud, S. (2013 [1912-13]). Totem og tabu. Noen overensstemmelser mellom villes og nevrotikerses sjeleliv. Vidarforlaget.

Freud, S. (1985 [1912-13]). 'Totem and Taboo. Some Points of Agreement between the Mental Lives of Savages and Neurotics (1912-13)'. I The Origins of Religion. The Pelican Freud Library. Volume 13. Penguin Books.

Green, A. (1986). «The dead mother». I On private madness. International Universities Press.

Green, A. (2018). On Private Madness. Taylor and Francis. Kindle Edition. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429478024>

Kristeva, J. (1989, 1994). Svart sol. Pax.

McAfee, N. (2004). Julia Kristeva. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203634349>

Møen, A. (2020). Sigmund Freuds samfunnsteori. Scandinavian Academic Press.